

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

III Всеукраїнської науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих науковців
«СУЧАСНИЙ МАСОВОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР:
ІСТОРІЯ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ФІЛОЛОГІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

III Всеукраїнської науково-практичної конференції
студентів, аспірантів та молодих науковців
«СУЧАСНИЙ МАСОВОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР:
ІСТОРІЯ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ»

Суми, 23–24 травня 2024 р.

УДК 007 : 304 : 070

3641 **Збірник** наукових праць III Науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи». Суми : Сумський державний університет, 2024. 136 с.

До збірника увійшли наукові дослідження молодих науковців, аспірантів та студентів, учасників III Науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців. Дослідження пов'язані з комплексною програмою науково-дослідних робіт СумДУ, безпосередньо з науковим напрямом досліджень кафедри журналістики та філології у межах теми «Сучасний масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи».

Для викладачів, учителів, науковців, аспірантів, докторантів, студентів та інших зацікавлених осіб.

3641 **Collection** of scientific works of the III Scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists «Contemporary mass communication space: history, realities, prospects». Sumy : Sumy State University, 2024. 136 p.

The collection includes scientific materials of young scientists, postgraduates and students, participants of the III Scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists. The studies are related to the comprehensive program of research works of Sumy State University, directly with the scientific direction of research of the department of journalism and philology within the framework of the topic «Contemporary mass communication space: history, realities, prospects».

For lecturers, teachers, scientists, graduate students, doctoral students, students and other interested persons.

РЕДКОЛЕГІЯ: *Володимир Садівничий*, д-р наук із соц. комунік., голова; *Ірина Жиленко*, д-р філол. наук, заст. голови; *Тетяна Ковальова*, канд. наук із соц. комунік.; *Інна Сипченко*, канд. наук із соц. комунік.; *Ярослав Яненко*, д-р наук із соц. комунік.

EDITORS: *Volodymyr Sadivnychy*, D. Sc. (Social Communications), head; *Iryna Zhylenko*, D. Sc. (Philology), deputy head; *Tetiana Kovalova*, PhD (Social Communications); *Inna Sypchenko*, PhD (Social Communications); *Yaroslav Yanenko*, D. Sc. (Social Communications).

*Матеріали друкуються за авторською редакцією.
The materials are printed in the author`s editorial office.*

© Автори наукових публікацій, 2024.
© Сумський державний університет, 2024.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ФЕЙКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ТА ПРИНЦИПИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ФАКТЧЕКІНГУ

Сергій П'ятченко,

канд. філол. наук, доцент, Сумський державний університет

Анотація. У дослідженні розглядається сегмент фейкових повідомлень у соціальних мережах, пов'язаних із літературою, які подають недостовірну інформацію щодо авторства наведених текстів, містять фальсифіковані тексти відомих письменників та мають ознаки маніпулятивності і психологічного впливу. На конкретних прикладах аналізуються особливості подібної фейкової інформації, пропонуються методи фактчекінгу та створення певної інформаційної бази спростованих і розвінчаних фейків.

Ключові слова: література, соціальні мережі, фейк, фактчекінг, маніпуляція, верифікація.

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF LITERARY FAKES IN SOCIAL NETWORKS AND PRINCIPLES OF LITERARY FACT-CHECKING

Serhiy Pyatachenko,

Candidate of philological sciences, associate professor, Sumy State University

Abstract. The study examines a segment of fake messages in social networks related to literature that provide unreliable information about the authorship of the given texts, contain falsified texts by famous writers, and exhibit signs of manipulation and psychological influence. Specific examples are analyzed to highlight the features of such fake information, and methods of fact-checking are proposed, along with the creation of an information database of debunked and disproven fakes.

Keywords: literature, social networks, fake, fact-checking, manipulation, verification.

Постановка проблеми. Особливого поширення останнім часом у соціальних мережах набуло явище цілеспрямованого розповсюдження неправдивої інформації, яка стосується різних галузей знань, переважно пов'язаних із актуальними питаннями сьогодення, які хвилюють найширшу аудиторію: політична ситуація, воєнні події, історія, культура. Спосіб подачі цієї інформації зазвичай позначений емоційністю, факти або вигадані, або є частково правдивими, присутня маніпуляція і вплив на психологію мас. Серед потоку фейків можна виокремити ті, які мають певний зв'язок із літературою, зокрема містять вигадані цитати з творів відомих авторів, сучасні переробки, які видаються за оригінали творів, неповні або неточні факти біографій письменників та інша інформація, яка не є правдивою. Не підготовлений читач, який не звик перевіряти факти і який до того ж має неглибокі знання з літератури, легко піддається впливу й охоче поширює неперевірену інформацію. Це створює ґрунт для певних маніпуляцій і впливів, демонструє низький рівень медіаграмотності, девальвує наукові знання і знижує загальний культурний рівень суспільства.

Виявлення та спростування фейкової інформації, а також окреслення принципів і кроків верифікації та фактчекінгу є одними із важливих завдань у сучасному медіапросторі. Дослідження та публікації, спрямовані на виявлення та розвінчання фейків у соцмережах, аналіз їхнього впливу та інших пов'язаних тем, останнім часом почали з'являтися все частіше. Активно

використовується іноземний досвід, напрацьовуються власні практики, які мають надзвичайно важливе значення, оскільки інформаційне поле в умовах повномасштабної російської військової агресії зазнає суттєвого впливу дезінформації та маніпуляцій.

Метою дослідження є окреслення сегменту фейкових повідомлень, пов'язаних із літературою, визначення їх типології та напрацювання методик верифікації і фактчекінгу.

Об'єктом дослідження є фейкові повідомлення літературного спрямування, поширювані в соціальних мережах.

Методи дослідження. Основними методами, застосованими в статті, є типологічний і порівняльний метод. Під час дослідження застосовувалися знання із суміжних дисциплін, зокрема літературознавства, та використовувався компаративний і біографічний методи.

Виклад матеріалу дослідження та його основних результатів. Для реалізації поставленої мети були виявлені в соцмережах та проаналізовані фейкові повідомлення літературознавчого змісту, окреслена їхня типологія і принципи генерації. Аналіз контенту дає можливість говорити про значне поширення в сучасних мережах фейкових повідомлень, серед яких можна виокремити літературні фейки, які спотворюють факти, фальсифікують оригінальні художні тексти, маніпулюють свідомістю.

Найбільш поширеним варіантом літературних фейків є приписування відомим письменникам минулого сучасних новотворів на актуальні, злободенні теми, які часто містять маніпулятивні твердження, впливають на громадську думку з того чи іншого питання. Найчастіше для цього використовують літературну постать Тараса Шевченка, авторитет якого в Україні беззаперечний. Цим користуються генератори фейкових повідомлень, які приписують Шевченкові десятки малохудожніх і тенденційних новотворів: «Бідняк плаче, богач скаче, а влада грабує», «Тихо плаче Україна сльозами і кров'ю», «Отак подивишся здаля на москаля», «Кацапа звідусіль жени! Хай здохне в ямі при дорозі!» та інші. Так, багаторічним фейком є приписуваний Т. Шевченку незграбний віршик:

Отак подивишся здаля
На москаля –
І ніби справді він людина,
Іде собі, мов сиротина,
Очима – блим, губами – плям,
І десь трапляється хвилина,
Його буває майже жаль,
А ближче підійдеш – скотина!

Навіть без перевірки впадає в око низький художній рівень тексту, який важко пов'язати з генієм Тараса Шевченка. Найпростіша перевірка показує, що авторство цього твору належить

київському поету Яну Таксюру (1952 р. нар.), який написав цей твір у 1995 році. Додатковий пошук дає інформацію про автора, який виявився проросійським пропагандистом і був затриманий 10 березня 2022 року за підозрою в державній зраді, а згодом його обміняли на полонених українських захисників [2].

Літературні фальсифікати «під Шевченка» не лише маніпулюють громадською думкою, а і знецінюють саму творчість Шевченка, засмічують її сприйняття недолугими літературними поробками та унаочнюють негативний факт слабкого знання українцями справжньої творчості поета, який є виразником української нації. Відома українська письменниця Оксана Забужко із цього приводу зазначає, що вірші «склепані в стилістиці малописьменного графомана й вкинуті в мережу як буцімто належні перу ТГШ» – це чергова спроба російської пропаганди поширити свої наративи серед українців [1]. Іншими дослідниками висловлювалася думка, що подібні літературні фальсифікати створюються з метою компрометації українських ідей та щоб «посміятися над вузькістю і безумом національної ненависті й національного чванства» [3].

Ще одним популярним автором серед генераторів фейків є Іван Франко. Серед приписуваних йому фраз можна зустріти вигадану цитату з повісті «Захар Беркут»: «Після цієї війни в прийдешніх поколіннях має лишитися два почуття: наші нащадки мають їх ненавидіти, їхні – нас боятися. Цього досить». Кілька фраз та віршованих рядків приписують Лесі Українці. Ціла низка віршів сумнівного авторства поширюється із вказівкою, що їх нібито написала Ліна Костенко.

Значного поширення і резонансу набула сучасна переробка вірша Павла Тичини «Я утверждаюсь», яку видають за оригінал твору, який начебто «совєцька цензура пізніше переписала на свій лад». У цій новітній переробці змінено окремі слова, які позначають нацистську Німеччину, на дефініції, пов'язані з росією та її владою: замість «Тевтоніє! Мене ти пожирала» написано: «Московіє! Мене ти пожирала»; замість «Сини мої, червоні українці» – «Сини мої, незламні українці»; замість «На українських нивах, на російських» – «На слобожанських нивах, на подільських»; замість «Фашистська гидь, тремти!» – «Кремлівська гнидь, тремти!» тощо.

Цій підробці повірили не лише прості користувачі, а й відомі люди та фахові філологи. Доволі поважні ресурси розмістили цю переробку з коментарем: «Існує думка, що цей вірш був адаптований під радянську цензуру друзями Павла Тичини перед візитом НКВС, що цілком можливо» [5]. Подібне припущення нічим не обґрунтоване, відсутні посилання на джерело такої версії, не кажучи вже про документальне підтвердження. Щоби перевірити істинність цього твердження, варто звернутися до першої публікації цього твору, біографії поета та контексту творів цього періоду.

У збірці Павла Тичини вірш має вказівку на дату й місце написання: «1943 р. 16 вересня. Кремлівська лікарня». Те, що автор зазначив Кремль як місце написання твору має суттєве значення для розуміння ідейного спрямування твору. Важливим аспектом є також те, що на момент написання цього вірша Павло Тичина був лауреатом Сталінської премії (1941), депутатом

Верховної Ради УРСР 1–7-го скликань (з 1938 р.), кавалером п'яти орденів Леніна, а невдовзі обійняв посаду народного комісара освіти УРСР (1943-1947). У повоєнний час П. Тичина був депутатом Верховної Ради СРСР 2–5-го скликань (з 1946 р.), головою Верховної Ради УРСР двох скликань (1953–1959), членом ЦК КПУ (1952–1967). Ці біографічні дані йдуть у супереч із припущенням щодо антиросійських та антикремлівських настроїв сталінського лауреата й наркома освіти.

Ще одним кроком верифікації аналізованого вірша є дослідження контексту появи оригінального твору Тичини. У передвоєнний час Тичина відзначився написанням у рік Голодомору вірша «Партія веде», який був надрукований у газеті «Правда» в листопаді 1933 року, та виходом однойменної збірки. У 1940 році вийшла його збірка «Сталь і ніжність», у назві якої відчутно читається слово «Сталін» і яка відкривається віршем: «На одержання ордена»:

Я одержав нагороду.

Слава Сталіну й народу!

Незадовго перед написанням вірша «Я утверждаюсь» у Тичини вийшло декілька збірок: «Ми йдемо на бій» (1941), «Похорон друга», «Перемагають і жить!», «Тебе ми знищимо — чорт з тобою» (1942), «День настане» (1943). Збірка віршів «Перемагають і жить!» відкривається віршем «Як Сталін нас кликав до бою»:

Як Сталін нас кликав до бою,

Він дав нам знаряддя до рук,

Щоб ним розквитатись з тобою,

Фашистська гадюко з гадюк [4, с.7].

Як бачимо, вираз «фашистська гадюко» перегукується із виразом «фашистська гидь» в аналізованому вірші, що доводить ідейну близькість та образну спорідненість творів. У наступному вірші «Ми йдемо на бій» ми зустрічаємо хвалу Сталіну і Кремлю:

Ми переможемо! В нашій бо землі

І правда. Й сила, і Сталін у Кремлі [с.10].

Практично всі вірші цього періоду є тенденційними і пропагандистськими, оспівують «дружбу народів», Сталіна, більшовизм, засуджують українських націоналістів. Неодноразово німецькі загарбники порівнюються зі змією, гадами, а Німеччина іменується Тевтонією: «Тевтонство – виведем як той лишай!», «Геть тевтонська змія!» тощо. Тож можна стверджувати, що художні та ідейні засоби вірша «Я утверждаюсь» цілком збігаються із іншими творами П. Тичини цього періоду, а сам вірш за своїми образно-художніми та ідейними ознаками є частиною загального контексту творчого доробку П. Тичини цього періоду. Тому немає жодних підстав стверджувати, що Тичина в 1943 році в Кремлі написав антиросійського та антикремлівського вірша.

Фейки залишаються фейками, якими б намірами не пояснювали їх появу та поширення. Ні «посилення патріотичних настроїв», ні «емоційна розрядка», ні «популяризація україномовного контенту», ні інші подібні причини не є вагомими для генерації та поширення фейків. Натомість люди отримують девальвацію істинних знань і фактів, дезорієнтацію, коли невідомо, кому й чому вірити, а також підважування або й заперечення висловлених ідей, оскільки вони містяться у фейковому повідомленні.

Для верифікації та фактчекінгу подібної інформації варто застосовувати ті ж засоби і принципи, які вже застосовуються для перевірки інших сумнівних матеріалів, а також залучати знання і методи літературознавчих дисциплін. «Найбільш загальними критеріями достовірності даних є наявність підтверджень у кількох незалежних авторитетних джерелах, відсутність суперечностей між окремими фрагментами та авторитетність джерела», – стверджує В. Шевченко [7, с.148].

Важливим також є пошук першоджерела інформації та з'ясування намірів автора сумнівного матеріалу, звернення до текстів, опублікованих у прижиттєвих збірках письменника, академічних виданнях, перевірка контенту та контексту, розмежування фактів та оціночних суджень, залучення літературознавчих і критичних джерел, порівняльний аналіз, залучення даних біографії письменника, звернення за консультацією до фахівців.

Результатом подібної верифікації має стати підтвердження або спростування сумнівної інформації, фактчекінг істинності тверджень та фактів, які поширюються в соціальних мережах і мають вплив на масову свідомість, зокрема шляхом маніпуляцій, уведення в оману, формування психологічних впливів. Напрацювання методик фактчекінгу мають бути поширеними серед широкого загалу, щоб кожен користувач зміг навчитися сам відрізняти правдиві дані від фейків і не піддавався впливу маніпуляцій. Подібні зусилля дають можливість підвищити суспільну медіаграмотність, виховати у людей критичне мислення, що є надзвичайно важливим в умовах сьогодення, коли інформаційне поле також є своєрідним полем бою, на якому ворог намагається сіяти паніку, зневіру, розбрат та інші види інформаційно-психологічного впливу. Важливою також робота з напрацювання бази спростованих фейків, зокрема з аналізованої тематики, проведення просвітницької роботи, ведення тематичних блогів та подкастів [6].

Висновки та перспективи. Коло тем повідомлень у соціальних мережах, за якими варто перевіряти факти й дані, суттєво розширилося останніми роками, зокрема почали з'являтися повідомлення на тему літератури – фейкові цитати, фейкові біографічні факти, маніпулятивні та псевдонаукові гіпотези на основі фальсифікованих джерел. Значна частина з них паразитує на надмірній емоційності українського користувача соцмереж, яка викликана надзвичайно складною ситуацією в країні, воєнними діями, атмосферою страху й невизначеності. Також паразитарним можна охарактеризувати використання патріотичних настроїв українців для поширення фейкових

повідомлень та підробок. Поширення загальних принципів верифікації і фактчекінгу на цей сегмент інформаційних повідомлень має сприяти покращенню суспільної медіаграмотності, підвищенню загального культурного рівня, очищенню літературознавчого дискурсу від інформаційного сміття й маніпулятивних тверджень, а також зміцненню інформаційного імунітету в суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Головань Дарина. У мережі масово поширюють фейкові вірші Шевченка про зраду в Україні. Читомо. URL: <https://chytomo.com/u-merezhi-masovo-poshyriuiut-fejkovi-virshi-shevchenka-pro-zradu-v-ukraini/> (дата звернення: 10.07.2024).
2. Київського рашиста Таксюра обміняли в Росію. Новинарня. URL: <https://novynarnia.com/2023/05/26/kyuivskogo-rashysta-taksyura-obminyaly-v-rosiyu/> (дата звернення: 10.07.2024).
3. Новик Павло. Фейкові цитати Тараса Шевченка, дезінформація про церкву та Данілова. Суспільство. URL: https://ye.ua/sypilstvo/63154_Feykovi_citati_Tarasa_Shevchenka_dezinformaciya_pro_cerkvu_ta_Danilova_pidbirka_tizhnya.html (дата звернення: 10.07.2024).
4. Тичина П. Перемагать і жить. [Б. м.]: Укрвидав ЦК КП(б)У, 1944. 199 с.
5. Тичина П. Я утверждаюсь. URL: УкрЛіб : Українська Бібліотека (ukrlib.com.ua) (дата звернення: 10.07.2024).
6. Фейк. Шевченко. Притулок дилетанта URL: https://gromada.group/news/podkast-pritulok-diletanta/32724-fejk-shevchenko?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR20D_zl3c3UMXouFYMjW96E2shGFrNX46xvRZbYcGI2Mk_OU8NKye-1Mhs_aem_97WsFx6f-_6FsKej-pHrEQ (дата звернення: 10.07.2024).
7. Шевченко В. Фактчекінг і верифікація у журналістській роботі. Образ. 2018, № 1 (27). С. 140-155.